

ЛАТИНСКА ШКОЛА МИТРОПОЛИТА ПАВЛА НЕНАДОВИЋА

Лука Станојевић
Универзитет у Београду
Православни богословски
факултет
lstanojevic250797@gmail.com

Апстракт: Предмет овог истраживања јесте рад, као и начин функционисања Латинске школе при Покровобогородичним школама у Сремским Карловцима. Подељен је на три дела. Први део обухвата проучавање како организације школског програма, тако и места школе у оквиру поменутих Покровобогородичних школа. Други део рада посвећен је професорима ове школе, њиховим биографијама и периоду боравка у Карловцима. Трећи део разматра ученике и њихове поједине ваннаставне активности. Циљ овога истраживања очисти се у реконструкцији делатности поменутог училишта и сагледавању улоге једне од првих школа оваквога типа у нашем народу.

Кључне речи: Митрополић Павле Ненадовић, образовање, Покровобогородичне школе, Латинска школа, Сремски Карловци.

Увод

Покровобогородичне школе представљају једну од првих просветних установа православног српског народа у Хабзбуршкој монархији. Отворене су 1749. године у Карловцима, трудом и залагањем митрополита Павла Ненадовића (1749–1768). Покровобогородичне школе су добиле свој назив по једном од празника Пресвете Богородице, на који дан је заправо и почињала настава. У свом саставу имале су неколико мањих школа, а то су биле: Латинска, Клирикална, Словенска и Грчка школа. Предмет овог рада јесте истраживање Латинске школе, њене структуре, професора који су у њој предавали, као и ђака који су се у њој учили. Осим тога, у раду ће бити речи не само о градиву које се у овој школи учило, већ и о неким ваннаставним активностима којима су се бавили ђаци ове школе.

1. Структура школе

Треба пре свега истаћи да је Латинска школа била највиши образовни степен који је могао бити достигнут у Покровобогородичним школама. Она је на изванредан начин представљала наставак школе Емануела Козачинског и истовремено институцију на чији ће се рад касније надовезати славна Карловачка гимназија. Наставни кадар ове школе чинили су најобразованији професори који су предавали у назначеном училишту Павла Ненадовића. Ипак, треба нагласити да се након ове школе није могао одмах уписати факултет, односно универзитет, јер је било потребно да се заврше још два разреда, вероватно са философским градивом.¹ Када је реч о предметима који су се овде учили, доминирали су они који су били везани за латински језик, као и: Библијска историја, историја римских и византијских царева, географија, аритметика, при чему се помињао и грчки језик.²

Латинска школа је, према наставном програму, на основном нивоу била подељена на вишу и нижу, сходно чему су се разликовали градиво и наставни кадар. У оквиру ова два нивоа постојале су класе, чији је назив из године у годину мењан. Тако у време професора Петра Несторовића 1753. године, наилазимо на класе у нижој школи: декланисти (с минорпервистима), принциписти (с мајорпервистима) и граматисти, док су класе више школе чинили: синтаксисти, поете и ретори.³ Према извештају из 1760. године, када је ректор Латинске школе и професор Више латинске школе био Јован Рајић, наилази се на следеће називе класа: аналогисти, коњугатисти, први граматикални разред, други граматикални разред, трећи граматикални разред (нижа школа), те синтаксисти и ретори (виша школа).⁴

За претпоставити је да је период, који је сваки ученик морао да проведе у одређеној класи, вероватно трајао око годину дана, мада, као и у Словенској школи, није од пресудног значаја био временски интервал проведен у школи. Промоцију у вишу класу одређивао је професор на основу процене постигнутог успеха ђака.

¹ Димитрије Кириловић, *Карловачке школе у доба митрополија Павла Ненадовића* (Београд: Споменик САН, 1956), 46.

² *Исто*, 46.

³ Ненад Нинковић, „Политичка и културна делатност митрополита Павла Ненадовића” (докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2015), 432.

⁴ Коста Петровић, *Историја српске православне велике гимназије Карловачке* (Нови Сад: Матица Српска 1956), 20.

1.1. Нижа Латинска школа

Нижа Латинска школа се састојала из неколико класа које су се групно називале Граматичка латинска школа. Константовано је да су називи класа варирали из године у годину, у зависности од тога ко је био професор који је предавао. Професори Ниже латинске школе, чија су нам имена позната, били су: Пантелија Хранисављевић, Давид Георгијевић и Јован Казимировић, док је врло могуће да су, заједно са поменим, предавали и професори Димитрије Георгијевић и Јеремија Јовановић. На самом почетку рада ове школе, био је присутан и Петар Несторовић, а који је касније преузео Вишу латинску школу. Сазнања о раду Ниже латинске школе имамо захваљујући месечним извештајима који су писали Пантелија Хранисављевић и Давид Георгијевић.

Професор Пантелија Хранисављевић писац је извештаја за јануар, фебруар и март 1755. године. Хранисављевић је у овим извештајима описао програм за сваку недељу и за класу. Осим граматике, која је била основ у овој школи, наилазимо на градиво као што су Историја Старог Завета и Библијска историја, док су понекад обрађиване и Езопове басне.⁵

Давид Георгијевић, који је вероватно наследио Пантелију Хранисављевића, написао је између осталог, извештаје за новембар и децембар 1755. Године, као и за фебруар и април 1756. године. Градиво је било слично као и код Хранисављевића. Примарно се учила граматика, а потом и Библијска историја и Езопове басне. Обрађивала су се и поједина Цицеронова дела, углавном његових девет посланица.⁶ Свакодневно је посвећивана пажња немачком језику. Ђаци су понекад добијали задатке да преводе са немачког или латинског језика одређени текст. Недељом и празником није одржавана настава. Повремено је обављана рекреација. У извештајима се још наводи да је честа пракса била да се ђаци међусобно испитују. Професор је вршио испитивање углавном једном месечно.

Ђакон Јован Казимировић је предавао у Нижој латинској школи последњих година њеног постојања. Био је у класи донатиста. То је заправо била једна од нижих класа Ниже латинске школе. Наводи се да је у овој класи он предавао осам врста речи, мењање именица, мењање заменица, глаголе као и двадесет и четири синтаксичка правила.⁷

Извештаје Латинске школе, везано за учење немачког језика, писао је инструктор Марко Стефановић. Од њега је остало сачувано пет извештаја везаних за рад немачко–латинске школе, како ју је он лич-

⁵ Кириловић, *Карловачке школе...*, 81.

⁶ *Исто*, 82.

⁷ Петровић, *Историја...*, 11.

но називао.⁸ Извештаји који су сачувани везани су за новембар 1755, фебруар 1756, октобар и новембар 1757, као и јануар 1758. године. Према првом извештају, написаном на немачком језику, целокупно градиво односило се на немачку граматику.

Такође, сачуван је и један извештај инструктора Јеремије Јовановића који је, по свему судећи, наследио Стефановића на поменутом месту.⁹ Његов извештај датиран је у месец мај 1758. године, док је последњи Стефановићев у месец јануар исте године. При томе, нема ниједне особености на основу које би се овај извештај разликовао од Стефановићевих извештаја. Акцент је и у овом извештају био на немачкој граматици.

1.2. Виша латинска школа

Виша латинска школа је носила назив реторичка, по њеној истоименој класи, а представљала је највиши вид образовања који се могао стећи у Покровобогородичним школама. За разлику од Ниже латинске школе, која је често мењала називе класа које је имала, овде је ситуација била доста једноставнија. Класе Више латинске школе, према подацима из 1753. године (време Несторовића), биле су: синтаксисти, поете и реторичари, док су по подацима из 1760. године (Рајићев период) имале синтаксисте и реторичаре. Много више извештаја је сачувано из ове школе у односу на претходну, и то само од Несторовића укупно девет (октобар 1754. године; јануар, август и новембар 1756. године; октобар, новембар и децембар 1757. и фебруар 1758. године). Изузев Несторовићевих извештаја, постоји сачуван извештај Јована Рајића из августа 1761. године, као и извештај Михаила Коронија за март 1765. године.

У првој класи Више латинске школе (синтаксиста) обрађивале су се врсте и творбе речи (именица, заменица, придева), као и њихове промене по родовима и падежима.¹⁰ Друга класа (поета) учила је о самогласницима, сугласницима, врстама речи и стиховима (хексаметар, пентаметар, итд).¹¹ Обрађиване су и стилске фигуре, а учила се и географија и космографија. Класа реторичара је првенствено обрађивала беседе као и делове беседа. Ђаци који су похађали највишу класу

⁸ Кириловић, *Карловачке школе...*, 84–88.

⁹ *Истио*, 98.

¹⁰ Чедомир Денић, „Образовно-просветитељски трагови Исаије Новаковића”, у *Зборник о Србима у Хрватској* 12, уредник Василије Крстић (Београд: Српска академија наука и уметности, Одбор за историју Срба у Хрватској, 2019), 23.

¹¹ *Истио*, 23.

Латинске школе учили су да на правилан начин произносе беседе. Тим поводом обрађивала се и дијалектика.¹²

Како бисмо стекли потпунији увид у рад и функционисање Више латинске школе, сагледаћемо с тим у вези сачуване професорске извештаје. Први такав извештај, настао у октобру 1754. године, написао је Петар Несторовић.¹³ У највишој реторичкој класи предавао је Цицеронове орације. Он спомиње да у класи поета три ученика нису дошла на наставу, те да је из класе синтаксиста њих четворица одсутно. За следећу, 1755. годину, имамо сачувана три извештаја – из јануара, августа и новембра.

На почетку јануара се наводи да је читан део из Катихизиса који говори о Богомладенцу. Поетама је другог јануара Несторовић предавао Цицеронова дела и задао им је задатак да преводе дотично дело са латинског на словенски језик. Петог јануара је предавао нумере из дела Луција Мурина. Истакнуто је да је ученик Јован Рашковић дошао у школу деветог јануара, те да су истога дана тројица ученика без професоровог знања отишла за Банат. За недељу, петнаести јануар, стоји у извештају следеће: „Србија је благодарна Богу што јој је послао доброг пастира Светог Саву, архиепископа српског који је народ од таме ка просвећењу превео, баш као што су и свети апостоли радили”.¹⁴ Поете су истога дана радиле јеванђелско зачало о добром пастиру, док су га синтаксисти преводили. Разлог овакве расподеле градива, где је све било сконцентрисано око лика Светог Саве, био је календарске природе, јер је његов спомен савршен дан раније (14. јануара).

На сличне податке наилазимо и поводом празника Светог Максима, архиепископа српског (бившег деспота српског), чији помен се прославља 18. јануара. До краја месеца су обрађивани, између осталог, и афоризми мудрог Хипократа. У августовском извештају је забележено да је месец почео предавањем из Катихизиса, делом у коме се говори о причешћу и исповести. Ученици су се, према извештају, причестили у суботу, петог августа. У извештају за новембар 1755. године каже се, између осталог, да је обрађиван период царевања Константина Великог и Константина Другог, царева Аркадија и Хонорија, као и цара Јулијана Одступника. На часовима је било речи и о Лутеровом учењу о оправдању добрим делима, али и о Евтиху и монофизитизму.

За 1756. годину остао је сачуван само извештај из месеца фебруара.¹⁵ Током овог месеца обрађивана су дела Квинта Руфа, Тита Ливија и Публија Овидија Назона. Осим тога, често су изучавали Теофилак-

¹² Исто, 23.

¹³ Кириловић, *Карловачке школе...*, 91.

¹⁴ Исто, 93.

¹⁵ Исто, 94.

тово тумачење Новог Завета. Када је реч о црквеном појању, у овом периоду је обрађиван шести и седми глас из Осмогласника.

За 1757. годину сачувана су три извештаја, за октобар, новембар и децембар.¹⁶ Нема појединости које би их разликовале од претходних извештаја. У извештају за месец октобар по први пут наилазимо на податак да је празник Светог Арсенија Сремца, другог српског архиепископа, био нерадни дан. Из 1758. године сачуван нам је једино извештај за месец фебруар, у коме је све идентично као и у претходним извештајима.

Од Јована Рајића нам је остао сачуван само један извештај, за месец август 1761. године.¹⁷ У његовом извештају спомињу се класе које су биле у Нижој латинској школи, што може значити да је он поједина предавања имао и у Нижој школи. У нижим школама се радила грамика, док су се у Вишим обрађивала дела горепомнутих аутора.

Последњи сачувани извештај за Вишу школу потиче из марта 1765. године.¹⁸ Писао га је Михаил Корони. Овај извештај је написан на латинском језику и писан је тако да је за сваку недељу означено шта је која класа учила.

2. Професори

Ако узмемо у обзир чињеницу да је Латинска школа била највећа у оквиру Покровобогородичних школа, како по бројности ђака, тако и по броју класа које је имала, не треба да нас изненади податак да је Латинска школа бројала и највише професора. Ова школа је уживала углед највише образовне институције у оквиру Покровобогородичних школа, те су према томе и ђаци ове школе били веома поштовани. Услед овог није био редак случај да поједини ученици Латинске школе који су сматрани најбољим, буду ангажовани као предавачи или помоћно наставно особље у неким другим Покровобогородичним школама, као што је то био случај с Клирикалном школом или неким нижим разредима Словенске школе. Такође, било је и оних ученика који су добијали задужења да помажу професорима и у самој Латинској школи. То су били такозвани прецептори.¹⁹ Осим овога занимања, постојали су и инструктори задужени за предавања из немачког језика.²⁰

¹⁶ *Истио*, 95–96.

¹⁷ *Истио*, 99–100 .

¹⁸ *Истио*, 100–101 .

¹⁹ Петровић, *Историја...*, 11.

²⁰ *Истио*, 11.

Надаље, Димитрије Руварац напомиње да не можемо са сигурношћу знати ко је био први професор у Латинској школи. Једна од претпоставки је да су то били Рафаило Стефановић или Петар Рајковић, при чему је већа вероватноћа да је то могао бити Рајковић, будући да се Рафаило Стефановић помиње као професор Словенске школе.²¹ Када је реч о Петру Рајковићу, треба нагласити да не поседујемо ближе податке о његовом животу. Оно што засигурно знамо јесте да је Рајковић имао педагошког искуства и да је предавао у ранијим Словенским школама, које су водили и организовали руски учитељи за време митрополита Викентија Јовановића. Каква је заправо његова улога била у тим школама није нам познато, али је чињеница да је он личност која повезује Словенске школе руских учитеља и Покровобогородичне школе.

Изузев претходно наведеног, позната је још једна појединост из живота Петра Рајковића. Наиме, забележено је да је он јавно говорио против школе.²² Управо њега и свештеника Јелисеја је једном приликом чуо Арсеније Радивојевић, а који је био митрополитов егзарх, како јавно пред ученицима говоре против Покровобогородичних школа, истичући да они неће имати никакве користи од дотичне школе, те да им је боље да је напусте. Оно што је још могуће констатовати у вези са поменутиим предавачем, јесте да је био у свештеничком чину, али и да је у школама био од њиховог оснивања, будући да се спомиње 1751. и 1752. године. Могуће је да је он био предавач у школама и касније, јер догађај који описује Арсеније Радивојевић збио се 1756. године. Не знамо да ли је уопште писао извештаје везано за рад Латинске школе, али чак и да јесте, ниједан од таквих није до данас сачуван.

Јеромонаху Рафаилу Стефановићу примарна функција је била место професора у Словенској школи. На њега су се жалили други професори из Покровобогородичних школа, првенствено због његове неодговорности услед чега су били принуђени, врло често, да га замењују. Као професор који је дарован од митрополита, спомиње се 1750. и 1755. године, али је могуће да је у Покровобогородичним школама предавао и у периоду између те две године.²³

После ове двојице професора, од којих је један засигурно био професор у Латинској школи до 1751. године, наилази се на име Петра Несторовића, који је сасвим сигурно био професор у Вишој латинској

²¹ Димитрије Руварац, *Покровобогородичне школе у Сремским Карловцима (1749 – 1768)*, (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1926), 25.

²² Никола Гавриловић, „Српско школство у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века”, у *Историја школа и образовања код Срба*, уред. Едип Хасанагић (Београд: Историјски музеј СР Србије, 1974), 131.

²³ Руварац, *Покровобогородичне школе...*, 24.

школи, почев од 1751. године. Име Петра Несторовића се на више места спомиње у уговору који је митрополит Павле Ненадовић склопио са Самуилом Марковићем, првог октобра 1753. године. У овом извештају се, између осталог, каже да отац Самуило мора све своје ђаке да учи благочестивом и побожном животу и да сви треба да се угледају на учитеља реторике, Петра Несторовића.²⁴ Осим овог места, Несторовић се помиње још неколико пута. Само на основу наведеног уговора можемо претпоставити колико је заправо поверење Петар Несторовић уживао код митрополита Павла Ненадовића. Овакво поштовање Несторовића од стране карловачког митрополита поткрепљује чињеница да се, у раздобљу од 1751. до 1758. године, на списковима награђених професора, сваке године налазило име Петра Несторовића.²⁵ Отуда, време његовог боравка у Покровобогородичним школама треба сместити у раздобље од 1750. до 1758. године. У почетку је предавао у Нижој латинској школи да би, када су се стекли услови и отворила Виша латинска школа, кренуо да предаје и у овом училишту.

Као професор Латинске школе, Несторовић је често око себе имао и неколико помоћника који су му помагали током извођења наставе, али и током часова на којима се учио немачки језик. Несторовић је сачињавао месечне извештаје везане за рад школе, од којих је до данас сачувано девет, и то: за октобар 1754. године; јануар, август и новембар 1755. године; фебруар 1756. године; октобар, новембар и децембар 1757. године, као и за фебруар 1758. године.²⁶ Такође, срећемо податак да Несторовић није био директан аутор ових извештаја. Врло вероватно је извештаје писао неко од његових помоћника, док је он само стављао свој потпис на крају, што је према Руварчевој претпоставци значило да је управо он био ректор Латинске школе.²⁷

Када је реч о информацијама везаним за његов лични живот, налазимо на податак да је његова породица водила порекло из Сентандреје. Породица Несторовић словила је у Сентандреји за имућну и добростојећу.²⁸ Имала је неколико познатих чланова, попут: 1) Епископа темишварског Максима Несторовића, који је једно време администрирао Епархијом браничевском; и 2) познатог трговца из Сентандреје, Стефана Несторовића, који је имао сина Уроша Несторовића, учесника Темишварског сабора и члана Илирске дворске канцеларије у Бечу. Петар Несторовић је предавао у Карловцима до

²⁴ *Ишо*, 13.

²⁵ *Ишо*, 24.

²⁶ Кириловић, *Карловачке школе...*, 88–98.

²⁷ Руварац, *Покровобогородичине школе...*, 26.

²⁸ Денић, „Образовно-просветитељски трагови Исаје Новаковића”, 22.

1758. године, када се преселио у Будим.²⁹ Међутим, и даље остаје непознаница зашто је напустио Карловце, будући да је уживао огромно поверење митрополита, док му је плата износила између 250 и 300 форинти. С тим у вези, постоје извесни подаци да је имао веома привлачне понуде за неке друге ангажмане пред крај његовог боравка у Карловцима. Свакако остаје непобитна чињеница да је Несторовић био одличан професор у Латинској школи и „верни слуга” митрополита Павла Ненадовића, како се уосталом потписивао у извештајима. Пут га је из Карловаца одвео у Будим где је, између осталог, наставио и рад у просвети, будући да се налазио на списку предавача у Словенско–граматичкој школи у Будиму.³⁰

Након одласка Петра Несторовића у Будим, место предавача у Вишој латинској школи остаје упражњено. Митрополит Павле Ненадовић је у лику јеромонаха Исаије Новаковића видео наследника Петра Несторовића и новог професора Више Латинске школе, о коме, за разлику од његових колега, знамо знатно више. Јеромонах Исаија Новаковић је рођен 1713. године у Ораховици у Славонији³¹, у околини истоименог манастира у коме је стекао основно образовање. Замонашен је када је имао тридесет година, око 1743. године, и убрзо је рукоположен за јеромонаха у Пакрацу. На двору епископа Софронија Јовановића учио је словенску граматику, при чему наилазимо и на податке да је похађао и Клирикалну школу. Био је у добрим односима с епископом будимским Дионисијем Новаковићем и епископом бачким Висарионом Павловићем. Неко од њих двојице био је иницијатор Исаијиног одласка у Кијев, где је провео пет година (1750–1755).³²

По завршетку боравка у Кијеву, Исаија се враћа у Пакрац где добија задатак да подучава свештенички кадар Пакрачке епархије, док је у то време егзарх у Пакрацу био Викентије Јовановић Видак. Митрополит Павле Ненадовић је препознао Исаију као наследника Петра Несторовића и тражио од Видака да му га пошаље. Исаија стиже у Карловце и преузима Вишу латинску школу, где је боравио само једну годину, то јест школске 1758/1759. године. Док је живео у Карловцима, Исаија је био смештен у згради Семинарије која је подигнута 1728.

²⁹ *Истио*, 23.

³⁰ *Истио*, 23.

³¹ Сава Вуковић и Стефан Бугарски, *Монаштво Карловачке митрополије* (Гретег: Манастир Гретег, 2018), 249.

³² Владислав Пузовић, *Руски ђушеви српској бојословља: школовање Срба на руским духовним академијама 1849 – 1917* (Београд: Православни богословски факултет, Универзитет у Београду, Институт за теолошка истраживања, 2017), 50.

године и налазила се близу Стражиловског потока.³³ Плата коју је при-
мао, износила је нешто више од десет форинти.

Од Исаије Новаковића нису остали сачувани месечни извештаји
о раду у школи, те према томе не знамо да ли их је уопште писао и,
ако јесте, шта је конкретно радио. Упркос одсуству његових извешта-
ја, сматра се да они нису могли превише одступати од ранијих Не-
сторовићевих извештаја или потоњих Рајићевих. По одласку из Кар-
ловаца, кратко је боравио у Пакрацу да би, потом, прешао у Епархију
будимску, где га је примио епископ Дионисије Новаковић и дао му
да борави у манастиру Српски Ковин. У једном тренутку био је ру-
копроизведен за архимандрита. Након одређеног периода прешао је,
са целокупном братијом манастира Српски Ковин, у манастир Грабо-
вац, где је остао до свога упокојења. Његово име се помиње при по-
пису манастирског братства из 1791. године, али је оно изостављено
на истом попису 1797. године, што би значило да је преминуо између
ова два пописа.³⁴ Остао је упамћен као веома образован калуђер и
свештеномонах који је имао благослов да исповеда.

Након одласка Исаије Новаковића, на место професора Више Ла-
тинске школе долази Јован Рајић. Општепозната је чињеница да Јован
Рајић несумњиво представља најистакнутијег наставника који је пре-
давао у Покровобогородичним школама и једну од најзнаменитијих
личности Српске Цркве XVIII века. Рођен је у Карловцима 1723. го-
дине од оца Радивоја и мајке Марије Јанковић.³⁵ Његова породица је
водила порекло из околине бугарског града Видина, близу данашње
границе са Србијом. Прво образовање је стекао код руског учитеља
Емануила Козачинског у Карловцима. Једно кратко време, када је Ко-
зачински напустио школу, професор му је био Петар Рајковић, за кога
ће се испоставити да ће му бити будући колега. Забележено је да је већ
са дванаест година постао Рајковићев помоћник.

После назначеног „основног” образовања, Рајић се упутио у језу-
итску гимназију у Коморану, а потом у лутеранску гимназију у Шо-
прону.³⁶ Следећа станица младог српског богослова био је Кијев, одно-
сно Кијевска духовна академија у коју је ступио 1753. године. У Кијеву
је био ученик значајних руских професора попут Конијског, Макси-
мовича и Нешинског.³⁷ Период његовог школовања у Кијеву, који је

³³ Денић, „Образовно – просветитељски трагови Исаије Новаковића”, 24.

³⁴ *Истио*, 33.

³⁵ Владимир Вукашиновић, *Српска барокна теологија* (Београд – Врњци: Инсти-
тут за литургику и историју уметности, Православни богословски факултет, 2017), 37.

³⁶ *Истио*, 38.

³⁷ Пузовић, *Руски пушчеви српској богословља*, 53.

потрајао три године, протекао је у знаку врло честих похвала које је Рајић добијао од професора. Након повратка из Кијева провео је одређено време у Москви, негде око осам месеци. У Карловце долази 1757. године, али се у њима не задржава превише.

У току претходно наведеног периода, десило се врло значајне ствари у животу младог Рајића и његовог даљег пута, бар када је у питању правац његовог научног усавршавања и напредовања. Наиме, Рајић се из Кијева вратио с највишом дипломом Кијевске духовне академије, што је значило да је био школовани богослов. У то време богослови, у тадашњем значењу те речи, били су врло ретки у Карловачкој митрополији и представљали су раритет. Међутим, историјске околности ће показати да богослови у том тренутку и нису били толико потребни у саставу клира Карловачке митрополије. Оно што је заиста било потребно православној српској средини тога времена, био је један школован и научно поткован историчар, што ће рећи човек који ће се ставити на располагање српском политичком напретку.

Оправдано се сматра да је управо митрополит Павле Ненадовић извршио пресудни утицај на Рајићев научни потенцијал, преусмеривши га ка историјској науци.³⁸ После назначеног боравка у Карловцима, Рајић је поново посетио Кијев да би се потом упутио ка Светој Гори и манастиру Хиландару. Током боравка на Светој Гори, врло је вероватно да је тамо упознао и одржавао контакте с Пајсијем Хиландарцем, познатим бугарским историчарем.³⁹ Након Свете Горе, поново долази у Карловце и добија место професора у Покровобогородичним школама. Обављао је дужност професора Више латинске школе као и ректора Латинске школе од 1759. до 1762. године.⁴⁰

По завршетку наставничке службе у Карловцима, боравио је у Темишвару где је добио задатак да образује свештеничке кандидате Епархије банатске. У периоду од 1764. до 1768. године помиње се као професор новосадског Духовног колегијума.⁴¹ Монашки постриг је примио 1772. године у манастиру Ковиљу, где га је замонашио Мојсије Путник. Врло брзо је добио достојанство архимандрита. Период који је провео у Ковиљу био је пун осцилација, јер је забележено да је одбио епископски чин и да се одрекао настојатељства и архимандритског

³⁸ Вукашиновић, *Српска барокна теологија*, 40.

³⁹ *Исто*, 41.

⁴⁰ Петровић, *Историја...*, 10.

⁴¹ Владимир Вукашиновић, „Почеци високог образовања код Срба – Новосадска духовна академија Висариона Павловића” у *Сјудује и текстови III*, уред. Србољуб Убипариповић (Београд: Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, 2022), 215.

звања, али му је на Темишварском сабору, одржаном 1790. године, поново додељено право ношења напрсног крста. Већи део свог живота се бавио научним радом и промовисањем образовања, при чему је његов последњи подухват, када говоримо о делању на пољу просвете, био везан за отварање Карловачке богословије 1794. године. Иако је одбио да се прихвати места тамошњег предавача, био је главни саветник митрополита Стефана Стратимировића и писац програма за нову школу.⁴² Преминуо је 1801. године и сахрањен је у манастиру Ковиљу. Иза себе је оставио неизбрисив траг у историји Карловачке митрополије, као и значајна богословска и научна дела.

Као професор Више латинске школе, Јован Рајић је провео три школске године у Карловцима (1759/1760, 1760/1761, 1761/1762). Занимљиво је да је забележено да се у Латинској школи учила астрономија само у периоду док је он био професор.⁴³ Његове скрипте из астрономије и географије до данас су сачуване и налазе се у Патријаршијској библиотеци. Јован Рајић је писао месечне извештаје о раду у школи, иако је до данас остао сачуван само један такав извештај,⁴⁴ за месец август 1761. године. Изузев ових чињеница, треба истаћи да је сачуван и један део његових говора и беседа које је држао поводом празника или свечаних прилика. Рајић, напослетку, напушта Латинску школу 1762. године и место професора у Вишој латинској школи остаје упражњено.

Надаље, поставља се питање ко је заправо предавао у школској 1762/1763. години, будући да се следећи професор, Михаил Корони, помиње тек од школске 1763/1764. године. О професору Михаилу Коронију не знамо много.⁴⁵ Био је родом Немац, док је у Покровобогородичним школама провео три године (1763/1764, 1764/1765 и 1765/1766). Од извештаја које је писао, до нас је доспео само један, из марта 1765. године, написан на немачком језику. У овој школи је предавао и Михаилов брат, Фридрих Корони.⁴⁶ На неким извештајима стоји да је он наследио свог брата Михаила и да је био професор једну школску годину 1766/1767, док други пак извештаји говоре да су они предавали истовремено, те да је Михаил био задужен за латински језик, а Фридрих за немачки језик. Током свог професорског мандата Михаил је примао плату у износу од 250 форинти. Забележено је и то да је митрополит Павле Ненадовић био веома задовољан радом браће Корони, поготово Фридрихом, који је

⁴² Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794 – 1920)* (Сремски Карловци, 1984), 8.

⁴³ Петровић, *Историја...*, 10.

⁴⁴ Кириловић, *Карловачке школе...*, 100.

⁴⁵ Петровић, *Историја...*, 12.

⁴⁶ *Исто*, 12.

иначе, после службовања у Покровобогородичним школама, наставио своје образовање уписавши се на Универзитет у Лајпцигу.

Када је реч о професорима у Нижој латинској школи ситуација је мање јасна, јер за неколико личности са сигурношћу знамо да су тамо предавали, али неког јасног континуитета као у Вишој школи, у овом случају нема. Први који је предавао у Нижој школи вероватно је био Петар Несторовић, или можда, Петар Рајковић. Несторовић је прешао у Вишу школу чим се она отворила, јер је у почетку постојала само Нижа школа. За рад Више школе били су неопходни ђаци који су претходно завршили Нижу школу.

Први човек који је засигурно био професор Ниже латинске школе звао се Пантелија Хранисављевић.⁴⁷ Он се наводи као професор у Покровобогородичним школама за школску 1753/1754, 1754/1755. и 1755/1756. Писао је извештаје о раду у школи, али је остао сачуван само један његов извештај, из јануара 1755. године, а који је потписао заједно с Петром Несторовићем.⁴⁸ Извесна је претпоставка да је Пантелија Хранисављевић био професор у Вишој латинској школи и поменуте школске 1763/1764. године. Не можемо са сигурношћу тврдити да је претпоставка тачна, али знамо да је, приликом Рајићеве намере да напусти школу, митрополит егзарху Арсенију Радивојевићу рекао, ако Рајић оде из школе, да на његово место дође Пантелија Хранисављевић.

После његовог одласка из Карловаца, настанио се у Руми где је био рукоположен за свештеника и постављен на другу румску парохију.⁴⁹ Забележено је да је као парохијски свештеник био врло педантан и водио детаљну евиденцију, што тада није било толико вредновано, али је данас изузетно драгоцено. Упокојењем супруге 1762. године постао је удовац, а недуго затим му је преминуо и син. После ових догађаја упутио се у Русију, одакле се вратио са многобројним књигама. Био је оснивач гимназије у Руми, која је постојала све док је власти нису затвориле 1787. године.⁵⁰ Забележено је и да је боравио у Јерусалиму. У манастиру Крушедолу се замонашио добивши име Пантелејмон, где се помиње као архимандрит 1786. године. Преминуо је 1796. године у манастиру Крушедол, где је његово име уписано на једној манастирској плочи, одмах поред имена свих крушедолских архимандрита.⁵¹

⁴⁷ Руварац, *Покровобогородичине школе...*, 26.

⁴⁸ Кириловић, *Карловачке школе...*, 81.

⁴⁹ Ратко Рацковић, „Хранисављевићи из Руме – приложници, духовници и потомци”, у *Споменица историјској архиви Срем*, уред. Ненад Нинковић (Сремска Митровица: Историјски Архив Срем, 2017), 76.

⁵⁰ *Исто*, 76.

⁵¹ *Исто*, 76.

Међу професорима Ниже латинске школе наилазимо и на име Давида Георгијевића. Од његових месечних извештаја сачувана су само четири и то: за новембар и децембар 1755. године, те за фебруар и април 1756. године.⁵² Према овим подацима, он је био професор у Нижој латинској школи током школске 1755/1756. године. Није познато да ли је радио у школи неку годину пре или после наведеног периода. Такође остаје непознаница у каквим је односима био са Пантелијом Хранисављевићем, будући да се и он те године спомиње као професор Ниже латинске школе. Немамо никаквих података који би нам могли расветлити његов живот, али знамо да је његов потомак, у неким извештајима поменут као син, а у неким као унук, био Димитрије Давидовић, познати српски књижевник и политичар, а који је презиме Давидовић понео управо по свом претку који је предавао у Нижој латинској школи.⁵³

После окончања ангажмана Давида Георгијевића, нису нам познати подаци о потоњим професорима Ниже латинске школе. Могуће је да је професор Димитрије Георгијевић једно време држао Нижу латинску школу, јер га Руварац спомиње неколико пута када говори о професорима који су примили дарове од митрополита, али сем тога других релевантних података немамо. Непосредно пре самога краја постојања Покровобогородичних школа, спомиње се име Јована Казимиrowића.⁵⁴ Он је био професор у класи донатиста, једној од најмлађих класа у оквиру Латинске школе. Детаљнијих података о њему немамо. Помиње се као професор који је био активан током две школске године, 1764/1765. и 1765/1766. године. Његови извештаји, ако их је уопште писао, нису остали сачувани.

Изузев професора, у Латинској школи су били запослени и прецептори и инструктори. Наиме, инструктори су били запослени на некој функцији при Цркви у Карловцима што им је уједно било примарно занимање, али су услед потреба Покровобогородичних школа, у одређене дане и с времена на време, помагали професорима. Упоредо с тим, треба нагласити да су прецептори били ђаци Више латинске школе, дакле у највишим класама, а који су се истицали знањем и показивали смисао за педагошки рад. Како инструктори, тако и прецептори имали су исти задатак – да помажу професорима у вршењу њихових дужности с посебним акцентом на учењу немачког језика. Могуће је да су поједни прецептори радили исти посао и у Словенској школи.

⁵² Кириловић, *Карловачке школе...*, 82–84.

⁵³ Руварац, *Покровобогородичине школе...*, 26.

⁵⁴ Петровић, *Историја...*, 12.

Први прецептор немачког језика био је Михајло Дрекаловић.⁵⁵ Његово име спомиње се током три школске године 1753/1754, 1754/1755. и 1755/1756, при чему се напомиње и да је био помоћник професору Латинске школе задужен за немачки језик. За свој рад у школи, Дрекаловић је примао плату која је износила шездесет форинти на годишњем нивоу.

Као прецептор Латинске школе помиње се и Илија Максимовић, а који је ту функцију обављао школске 1755/1756. године.⁵⁶ Могуће је да је и Максимовић био задужен за Словенску школу, као што је исте године и Дрекаловић био задужен за Латинску, или да су пак, обојица истовремено радили у Латинској школи.

Као први инструктор задужен за немачки језик наводи се Григорије Теофановић. На једном месту се каже да је његов задатак, између осталог, био да пази на прецептора Михајла Дрекаловића. Вероватно да је он био инструктор само школске 1753/1754. године. Иначе, његово примарно занимање било је место писара на митрополитовом двору.⁵⁷

После Теофановића, као инструктор се наводи Марко Стефановић. Није нам остало познато шта је било Стефановићево примарно занимање, али знамо да је као инструктор радио у школи током школске 1754/1755, 1755/1756. и 1756/1757. године. Од њега су нам остала сачувана и три извештаја: за новембар 1756, децембар 1756. и јануар 1757. године.⁵⁸

Последњи инструктор био је Јеремија Јовановић, током школске 1757/58. године. Једини његов сачувани извештај датиран је у месец мај 1758. године. Поврх свега, Јеремија Јовановић се касније помиње и као професор школе.⁵⁹

3. Ђаци Латинске школе

Ако бисмо желели да начинимо детаљнији списак ђака који су се школовали у Латинској школи при Покровобогородичним школама, у томе не бисмо успели будући да исти не постоји, или бар није сачуван ниједан такав списак. У извештајима које су професори писали, наилазимо на имена неколицине ученика и то, углавном, приликом њиховог промовисања у више класе. Осим тога, позната су нам имена и

⁵⁵ *Исто*, 12

⁵⁶ *Исто*.

⁵⁷ *Исто*, 12.

⁵⁸ *Исто*.

⁵⁹ *Исто*.

неколицине ученика који су обављали функцију прецептора, односно помоћника професора. Петровић истиче да су обавезе ђака Латинске школе, посматрано из шире перспективе, биле велике.⁶⁰

Изузев великог броја часова на недељном нивоу, ученици су били у обавези и да учествују у богослужбеном животу Цркве. Када наставне и ваннаставне активности нису биле на снази, њихов свакодневни живот је био под сталном присмотром професора и клира митрополије. Ђаци су често упадали у разне несташлуке, што је доводило до тога да су се житељи Карловаца жалили тим поводом митрополиту.⁶¹ Све Покровобогородичне школе су биле под директном управом Цркве, тако да градске власти нису над њима имале никакав утицај.⁶²

Ученици су често имали организовану рекреацију, па је врло вероватно да је неки од професора био задужен за такву ђачку активност. Под ваннаставним активностима подразумевало се и често одржавање схоластичких комедија.⁶³ Ове комедије су биле веома сличне комедијама одржаваним у језуитским колегијумима, као и у руским академијама. Штавише, поменути комедије су у суштини биле позоришни комади који су се најчешће интерпретирали на латинском језику, а понекад и на словенском. Када су оне одржаване, позивани су за госте сви виђенији житељи Карловаца, као и јерархија Карловачке митрополије, укључујући ту и фрушкогорске игумане.⁶⁴

Закључак

Покровобогородичне школе су престале са радом 1768. године, свега неколико месеци након упокојења митрополита Павла Ненадовића. Пошто је управо митрополит био главни покровитељ ових школе, не би требало да нас изненади чињеница да се време постојања ових школа поклапа са годинама духовне управе митрополита Павла Ненадовића Карловачком митрополијом. Проблеми са којима су се суочавале Ненадовићеве школе били су многобројни, али су оне ипак опстајале док је год он био жив. Потоње године донеће огромне промене у Хабзбуршкој монархији, при чему су се оне тицале и образовања. Карловачка митро-

⁶⁰ *Истио*, 13.

⁶¹ *Истио*.

⁶² Никола Гавриловић, „Српске школе у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века”, 126.

⁶³ Петровић, *Историја...*, 13.

⁶⁴ Никола Гавриловић, „Српске школе у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века”, 128.

полија је имала потпуну надлежност над црквеном просветом све до седамдесетих година XVIII века, али је, почевши од тог периода, просвета постала делатност којом почиње да се бави држава. Оваква ситуација ће бити на снази и почетком последње деценије XVIII века, када је на место Карловачког митрополита дошао Стефан Стратимировић. Митрополити Павле Ненадовић и Стефан Стратимировић су, изузев истоветности црквене службе, имали још једну заједничку особину – бригу за просвету. Темеље које је Ненадовић поставио отварањем Покровобогородичних школа, наставиће да надзиђује и унапређује Митрополит Стефан Стратимировић, док ће Латинска школа Митрополита Павла Ненадовића добити свог наследника у виду чувене Карловачке гимназије која, уз мање прекиде, постоји све до наших дана.

* * *

Библиографија

- Вукашиновић, Владимир. *Српска Барокна теологија*. Београд – Врњци: Институт за литургику и историју уметности, Православни богословски факултет, 2018.
- Вукашиновић, Владимир. „Почеци високог образовања код Срба – Новосадска духовна академија Висариона Павловића у Новом Сада”. У *Спугије и текстови III*. Уредник Србољуб Убипариповић, 215–221. Београд: Универзитет у Београду Православни богословски факултет, 2022.
- Вуковић, Сава и Стефан Бугарски. *Монаштво Карловачке митрополије*. Гргетег: Манастир Гргетег, 2018.
- Гавриловић, Никола. „Српске школе у Хабзбуршкој монархији у другој половини XVIII века”. У *Историја школа и образовања код Срба*. Уредник Един Хасанагић, 119–155. Београд: Историјски музеј СР Србије, 1974.
- Гавриловић, Никола. *Карловачка богословија (1794 – 1920)*. Сремски Карловци: Српска православна богословија Светог Арсенија, 1984.
- Денић, Чедомир. „Образовно – просветитељски трагови Исаије Новаковиће”. У *Зборник о Србима у Хрватској 12*. Уредник Василије Крестић, 7–39. Београд: Српска академија наука и уметности, Одбор за историју Срба у Хрватској, 2019.
- Кириловић, Димитрије. *Карловачке школе у доба Митрополиста Павла Ненадовића*, Београд: Споменик САНУ, 1956.
- Нинковић, Ненад. „Политичка и културна делатност митрополита Павла Не-

- надовића". Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2015.
- Петровић, Коста. *Историја српске православне велике гимназије Карловачке*. Нови Сад: Матица Српска, 1956.
- Пузовић, Владислав. *Руски пушеви српској бојословља*. Београд: Институт за теолошка истраживања, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, 2017.
- Рацковић, Ратко. „Хранисављевићи из Руме – приложници, духовници и потомци”. У *Споменица историјског архива Срем*. Уредник Ненад Нинковић. Сремска Митровица: Историјски архив Срем, 2017.
- Руvaraц, Димитрије. *Покровобојородичине школе у Карловцима (1749 – 1769)*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1926.

Примљено: 11. 1. 2024.

Одобрено: 23. 4. 2024.

Luka Stanojević
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
lstanojevic250797@gmail.com

THE LATIN SCHOOL OF METROPOLITAN PAVLE NENADOVIĆ

Summary: *The text is about how the Latin school worked as a part of the Protection of Theotokos' Schools of educational system situated in Sremski Karlovci. It consist of three parts. Part one describes the organization of the school sistem under the Protection of the Theotokos' Schools. Part two deals with the professors and their working biographies. Part three involves the students and some of their non-scholarly activities. Nowadays, there are some efforts towards the reestablishment of the oldest school sistem of that kind in Serbia.*

Keywords: *Metropolitan Pavle Nenadović, education, Protection of the Theotokos' Schools, Latin school, Sremski Karlovci.*